

19. Ельчанинова Н.Б. Формализация и систематизация нормативных документов // Известия Таганрогского государственного радиотехнического университета. - №1. – Организационно-экономические и правовые проблемы муниципального управления. – Таганрог: ТГРУ, 1999. – С. 142.
20. Концепція розвитку законодавства України на 1997-2005 роки. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. – С. 19-21.
21. Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – С. 34-35.
22. Бобровник С.В. Систематизація законодавства як різновид юридичної діяльності // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. Матер. міжнар. наук.-практ. конф. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1999. - С. 119-120.
23. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. - Х.: Консум, 2001. - С. 296-297.

ДІАЛЕКТИКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ АБО «ІНТЕРВ'Ю» З ГЕГЕЛЕМ

Костенко О.Б.

*(кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права та держави Київського
національного університету імені Тараса Шевченка)*

Колись А.Ф. Лосев казав про Платона як “вічну проблему”. Гадаю, що такою проблемою, але наближеною до нашої сучасності є Гегель. І дотепер ми не можемо уявити - коли, при яких обставинах і ким вона буде остаточно вирішена. Звичайно в цьому есе я далекий від мети “бути думкою” самого Г.В.Ф. Гегеля або “керувати” нею, а також від того, щоб спекулювати на тих аспектах сучасного знання, які мислитель не знав і не міг знати. Але сьогодні гегелівська думка “допомагає” нам творчо зрозуміти ідеальні правові засади нашого суспільства, політичну траєкторію української історії в європейській цивілізації, з'ясувати національні та державно-правові пріоритети.

Спробуємо вгадати “думку Гегеля” з іншого історичного простору, спробуємо подивитися крізь призму його уявлень на важливі для нас сьогодні суспільні проблеми, одною з яких є розуміння діалектики громадянського суспільства і держави. Саме ця діалектика і буде певним фокусом для вирішення проблеми свободи людини. Навряд чи можна погодитися з думкою, що Гегель не спромігся дати переконливу відповідь на запитання про індивідуальну свободу індивіда в силу того, що зрозумів її не як розвиток внутрішніх потенцій суспільного індивіда, але як єднання індивіда із духовною субстанцією, як реалізацію абсолютного духу в культурній та історичній діяльності людини. Уже усією своєю творчістю, розвитком свого власного мислячого духу Гегель довів, що така критика несправедлива. При всьому критичному ставленні до категорії “абсолютного духу” як поза нами суцільної абстракції, не можна не визнати, що гегелівське пізнання “абсолюту” стало насамперед результатом творчої сили його думки. Думки, яка є вільною у своїй колосальній напруженості та внутрішньому трагізмі, думки парадоксальної, думки, що вільно породжувала свою власну історико-культурну межу.

Саме діалектика громадянського суспільства і держави Гегеля демонструє зіткнення, конфлікт різних принципів та станів свободи. Свободи, що реалізується на різних рівнях соціального буття, свободи різних соціальних сил, свободи нереалізованих можливостей. Діалектика свободи й проявляється у взаємодії держави і громадянського суспільства, що дозволяє оцінити природу їх взаємного впливу. Молодий або «ранній» Гегель розуміє природу взаємодії держави та громадянського суспільства більш різноманітно та динамічно. Ось чому аналіз ідей раннього Гегеля у більший мірі дозволяє досягнути цілісної суперечливої природи суспільства, а тому й знайти певний ключ до інтерпретації «Філософії права», ідеї якої пов'язують із специфікою поглядів «пізнього» Гегеля. Саме у «Філософії права» визначається верховенство держави над громадянським суспільством внаслідок чого й у соціальному розумінні свободи домінують етатистські мотиви. Але у творах «раннього» Гегеля ми спостерігаємо більш виражений паритет громадянського суспільства та держави у порівнянні з системною філософсько-правовою та методологічною формою пізнього періоду творчості. Тому й виникла необхідність “синтезувати” ідеї “молодого” та “пізнього” Гегеля,

потреба побачити гегелівську діалектику громадянського суспільства та держави в межах більш цілісної, системної та евристично обґрунтованої інтерпретації.

Евристичний аспект нашої інтерпретації полягає у наступному:

- при «зануренні» у дискурс Гегеля інтерпретатором моделюється система «Я є Гегель», тобто створюється модель «рефлексії самого Гегеля». В результаті цього у інтерпретатора виникає «ілюзія» того, що він «бачить» об'єкти гегелівської рефлексії через призму «власного гегелівського» сприйняття, мислення, оцінювання. Таким чином наше «Я» виступає у якості «інобуття» гегелівського «Я». Виникає особливий герменевтичний простір в межах якого інтерпретатор начебто «примушує» інакше “звучати” початковий гегелівський текст;

- в межах цього відновленого «паралельного» інтерпретаційного простору осмислюються, оцінюються та формулюються певні “ідеї”, авторами яких є як сам інтерпретатор, так і «самий Гегель». При цьому інтерпретатор спекулятивно «примушує» Гегеля позитивно, нейтрально або негативно сприймати та оцінювати певні проблеми, а також вступати в дискусійний простір з іншими інтерпретаторами. Може саме у цьому намаганні відтворити, змоделювати «сучасний дух» Гегеля й полягає уся спокуса сучасного нам гегелізнавства? Евристичною формою цієї інтерпретації і стане для нас «інтерв'ю» з Гегелем.

Питання: Ви можете визначити витoki вашого інтересу до проблеми розуміння природи держави?

Гегель: Вже у перші роки свого навчання у Штутгарті мене вразила трагедія Софокла «Антигона», з її конфліктом між окремою людиною та соціумом, роздвоєнням цілісного буття суспільства. Читаючи Платона, Арістотеля я зрозумів, що справжнє життя людини триває саме у полісі як моральній спільноті. Саме інтересом до античності, з одного боку, було обумовлено моє критичне ставлення до сучасній мені дійсності, а з іншого, зробило актуальним питання про можливість гармонії між особою та державою, в якій свобода громадян змогла б реалізуватися у нерозривній єдності із законами самого суспільства. Вольтер, Монтеск'є, Руссо допомогли мені виховати смак до пізнання та оцінки політичних форм суспільства. Але витoki моїх уявлень слід віднести до того періоду, коли я був студентом факультету теології Тюбінгенського університету.

Питання: В чому полягає природа держави?

Гегель: Держава проявляється в індивідах як думка, вона їх визначає, з неї вони починають свій соціальний рух, її бачать у своїй свідомості. Філософське бачення держави знаходить два рівня. Перший – визначається як політико-правова форма, а другий – з'являється у вигляді деякої обміркованої ідеальності. У своїй єдності ці рівні утворюють етатистську ідею, що протистоїть несвідомій свободі громадянського суспільства, у сфері якого більшість людей грає роль дрібних коліс машини.

У державі присутня онтологічна константа, яку можна визначити як розум. Держава складає природу, інтелігібельну реальність індивідів як певний імпульс для їхньої індивідуальності. Завдяки цьому індивіди вимушені надавати державі реальність у формі зовнішньої цілісності, тобто сприймати її такою, якою вона є. У випадку відмови від цієї реальності індивіди повинні були б загинути, оскільки саме у природі держави полягає її роль при захисті їхнього життя та власності. А тому навіть дуже погана держава, реальність якої не відповідає поняттю, все ж таки залишається для індивідів ідеєю, поняттям, що володарює, якій вони повинні підкорятися. Ось чому те загальне, що є у природі індивідів та держави, знаходиться як би за межами деспотичних та тиранічних урядів.

Внутрішня природа держави може бути визначена через рух, що містить у собі певну єдність законодавчої, виконавчої та судової влади, що зберігають тотожність та стан єдності у кожному акті уряду. Цей рух держави є чистим зняттям розрізнення влади, зняття яке забезпечує у будь-якого індивіда сприйняття держави як чогось органічного.

Питання: Розуміння природи держави може сприяти при вирішенні нагальних соціальних проблем?

Гегель: Так, вірно. Я вважаю, що правильне розуміння природи держави допоможе вирішити проблему об'єднання Німеччини в єдину державу. Важливо усвідомити межі держави, щоб не злякати окремі частини німецького соціуму від необхідності її утворення. Важливо усвідомити, що держава, як правова ідеальність, зберігає свою цінність незалежно від різноманіття форм правління, від способів участі різних соціальних суб'єктів громадянського суспільства у правотворчій діяльності, незалежно від національних особливостей (релігії, вдач, освіти, мови). Вказані фактори зовсім не свідчать про те, що єдина держава неможлива. Саме ідеальне у природі держави й породжує філософську значимість, визначеність та ціннісну абсолютність держави, яка спроможна розумовим простором охопити усі соціальні протиріччя. Важливо лише, щоб ця розумна природа держави була знайдена, визнана та філософськи обґрунтована при вирішенні конкретної історичної проблеми. Але при цьому у природі держави є завжди небезпека присутності мертвого пафосу розсудливої абстрактності, чистоти всезагальності, штучного характеру наказового впорядкування.

Питання: Як би ви могли оцінити саму постановку питання проблеми меж державної влади?

Гегель: В моїй філософсько-правовій системі держава займає особливе місце. Держава знаходить себе на рівні об'єктивного духу, який сам розглядається як ступінь руху від суб'єктивного до абсолютного. А тому межі держави закладаються на онтологічному ґрунті в межах генези самого духу, що розвертається у вигляді певних форм. Аналіз природи цих форм й призводить до розуміння тієї цілісної соціальної матерії всередині якої знаходить себе держава. На рівні об'єктивного духу держава розглядається як з урахуванням його власної внутрішньої структури, так й тих форм, які вона діалектично знімає, але які залишаються самостійними в цьому знятті. Сама природа держави обумовлює розуміння меж (кордонів) її взаємодії з іншими феноменами соціуму, що допомагають своєрідному самовизначенню держави «ззовні». Головним з факторів такого самовизначення і є феномен громадянського суспільства.

Питання: Що може бути покладено в основу розуміння меж держави?

Гегель: Держава має свої межі. Це засновано на уявленні про те, що вищою соціальною формою реалізації принципу свободи є людство. Саме у природі людства як цілого реалізується ідея, що має своїм предметом свободу. У порівнянні з ідеєю людства держава виступає в якості чогось «механічного». З цієї точки зору я вбачаю межі держави. Саме ідея людства демонструє обмежений характер держави. Антитезою «держава - людство» відтіняється негативність буття держави, яка неспроможна вирішити соціальні протиріччя та побудувати гармонічні відносини з індивідами. Ідея свободи, що реалізується у природі людства підкреслює «механістичність» держави, в якій люди подібні «шестерням». Саме це й ставить питання про необхідність виходу за межі держави, що в свою чергу, ставить ще більш фундаментальну проблему – проблему «зникнення» держави у загальному підсумку загальнолюдського генезису. Основоположна формула - «ідея, що має предметом свободу» допомагає усвідомленню справжньої ролі держави, а також її кордонів, за межами яких держава вже не може витримати діалектичну конкуренцію з вищим типом людського стану – людством.

Людство як соціотип опосередковується свободою як цінністю та принципом «ідеї» як фундаментом соціофілософського синтезу. Ціннісна характеристика держави пояснюються необхідністю гуманістичного обґрунтування генезису та системи остаточних цілей цивілізації та культури. Тим більш, що у своєму історичному розвитку держава не завжди була наявна у прогресивному та морально виправданому вигляді. «Ідея людства» й повинна продемонструвати дійсний образ держави. На тлі цієї ідеї держава може бути оцінена як ступінь розвитку соціуму, а тому держава й не може вичерпати увесь потенціал свободи, що закладений у людській природі. Саме у природі людини закладена мета досягнути вищі ідеали людської цілісності – людства, підпорядкованого лише закону свободи. І лише завдяки здійсненню свого морального призначення, держава може стати формою переходу громадянського суспільства в людство. В іншому випадку держава приречена на етичне

самознищення. В якості певної межі держави може бути покладений також феномен народу. Держава не може протистояти народу як ціле, в єдності всіх владних інститутів. Народ має право протистояти державі, але в цьому протистоянні може опонувати до держави не як до цілого, а лише до певної його частини (наприклад, кабінету міністрів). А тому й самий народ повинен бути розглянутий як частина держави, як суб'єкт «державного суспільства», як суспільний організм, котрий зсередини зв'язує державу. Неможна оцінювати державу формально. Пріоритет загального у природі держави не повинен сприйматися лише у вигляді панування абстрактних формул, а тому саме реалізм держави протистоїть спробам розглядати громадян у якості ізольованих атомів, а народ у цілому розчиняти у натовпі окремих людей. Так законодавча влада повинна відмовитися від обдурення народу абстрактною розумністю принципів (ідей) формальної державності, якщо ці принципи починають домінувати над фактичними інтересами народу. Необхідно врівноважити у парламенті приватні інтереси громадянського суспільства з загальнодержавними інтересами. Так, враховуючи, що в парламенті є представники громадянського суспільства – землевласники, ремісники, підприємці безпосередньою метою яких є лише сфера своїх власних приватних інтересів (бажання виторговувати від держави якомога більше), то головну роль у процесі цього врівноваження повинні зіграти саме державні чиновники. Саме чиновники, що представлені у парламенті, повинні бути носіями державного мислення, що підкреслює їх кровний зв'язок із державою.

У парламенті (як частині держави) здійснюється боротьба громадянського суспільства і держави як цілого. Держава в особі парламенту є соціальним феноменом, котрий як би заперечує самий себе, але в цьому запереченні одночасно й затверджує. Таким чином, парламент виступає соціальною формою взаємодії громадянського суспільства і держави, а також фактором, що покладає межу цим формам буття соціуму.

Питання: Що лежить в основі уявлень про природу громадянського суспільства?

Гегель: Громадянське суспільство є сферою, що зв'язана феноменом «чуттєвості» - як головним елементом дій і прагнень індивіда. У цій сфері і виявляється людина як вільна істота, а сама свобода є основним визначенням природи індивіда, з урахуванням таких його потреб, як прагнення до пізнання та збереження свого життя. Ось тут людина повинна сама діяти та приймати певні рішення. Саме тут кожен повинен мати свій маленький будинок, з метою бути в себе самому та для себе самого, з метою – бути у себе, жити й працювати самостійно - в іншому випадку він буде простою машиною.

Громадянське суспільство це духовна субстанція, що абстрактно відокремлюється на велику безліч вільних людей (родини, окремі індивіди), які визнаються як самостійні особистості, дійсність яких забезпечується у державному житті. Громадянське суспільство це формальна загальність з відносною тотальністю вольових відносин індивідуумів один до одного. При цьому індивіди виступають у якості особливих для себе, тобто їхнє для-себе-буття заперечує можливість абсолютної єдності.

Фундаментальною основою громадянського суспільства є буття станів, завдяки яким окремі громадяни піднімаються над зовнішньою загальністю, соціалізуються й у такий спосіб проста безліч індивідів як неорганічна форма знаходить свою органічність. Стани громадянського суспільства мають особливу базу свого матеріального існування (відповідні види праці, потреби, засоби їхнього задоволення, цілі, інтереси, звички, природні таланти й уміння), що власне й дає підстави визначити ці безлічі (маси) осіб як стани в їхньому розрізненні. При цьому розподіл у станах індивідів залежить також й від випадку і сваволі, а тому й випадковому задоволенні мінливих потреб. Ці потреби створюють певну систему, в межах якої індивіди отримують певне задоволення і завдяки якій усвідомлюють себе складовою суспільних зв'язків. При цьому виявляється більша схильність людей до збереження себе в економічних відносинах, ніж у політичних.

В громадянському суспільстві буття станів може бути співвіднесене з буттям самого народу. Відносини індивідів один до одного визначаються в силу індивідуально-природних зв'язків, в той час як у державі - ці зв'язки є відношенням між індивідами як особистостями.

Але все ж таки індивідуальність окремих людей не розчиняється у загальних формах держави та конституції.

В громадянському суспільстві критерієм об'єднання індивідів стає частіше миттєвий, а не постійний інтерес, що виражається у непомірних амбіціях окремих індивідів, що й призводить до різноманітних протиріч між ними. Соціальні відносини суспільного життя дуже заплутані, а тому з цих відносин часом складніше вийти, ніж взагалі не вступати в них. Взагалі важко змусити індивідів у сфері громадянського суспільства відмовитися від своїх прав заради суспільного блага, а саме тому дуже часто здійснення справедливості у громадянському суспільстві означає лише перемогу одного угруповання над іншим.

В громадянському суспільстві знімається природний стан. Громадянське суспільство є соціальною основою правових відносин, які в свою чергу стають можливими завдяки державі. Таким чином, громадянське суспільство - це сфера, яка може бути визначена як інший рівень розвитку природного стану, але вже структурованого завдяки праву. Право нагадує хвилю, яка спрямована від держави до громадянського суспільства, але потім відштовхуючись від нього знову прямує до свого джерела.

Питання: Що саме у природі громадянського суспільства визначає певні межі держави?

Гегель: Це насамперед ті засади у природі громадянського суспільства, які визначають природу діалектичної взаємодії громадянського суспільства і держави.

Держава як законодавство розуму у своєму ставленні до громадянського суспільства не може встановлювати тільки одну лінію соціально-моральної досконалості. Індивід повинен мати право на відхилення траєкторії свого власного руху у стихії взаємодії громадянського суспільства і держави. Сама діалектика громадянського суспільства і держави (чуттєвості та розуму) стає значущою в силу визнання такої їх взаємодії, коли ідеї розуму оживлюють емпіричну основу суспільства. Саме це й ставить питання щодо можливості формулювання загальних принципів існування людини у просторі держави та громадянського суспільства. Необхідно усвідомити, що духовний стан громадянського суспільства (інтриги, впливовість родин та їх амбіції, намагання низових станів бюргерства претендувати на державні посади, а тому й конкуренція з боку знаті) ускладнює функціонування державної влади (і перш за все влади представницької). І держава і громадянське суспільство мають свої власні етичні межі, розуміння яких дозволяє оцінити значимість і абсолютність «царства божого» з його власними ідеальними кордонами. Саме ця оцінка дає можливість державі й громадянському суспільству захиститися від руйнівного впливу хибних ідей та цінностей, а також тверезо оцінити моральну виправданість власних інтересів.

Розуміння природи громадянського суспільства і держави допомагає уникнути глобальних соціальних протиріч і конфліктів. Громадянське суспільство - держава стає віссю структурування цілісного людського соціуму. В ідеалі можна говорити навіть про «трійцю»: «громадянське суспільство - держава - людство». Природа функціонування цієї «трійці» зв'язана зі служінням розуму доброчинності - як гуманістичному критерію здійснення людського буття. Від природи співвідношення громадянського суспільства і держави залежить ступінь взаємозв'язку і моральний рівень співвідношення прав і обов'язків індивіда.

Питання: Як співвідносяться держава і громадянське суспільство у сфері матеріальних відносин та інтересів?

Гегель: Сфера матеріальних відносин є тим простором, у якому між індивідами (як головним елементом громадянського суспільства) і державою виникають суперечності. Які шляхи виходу з них? Насамперед, матеріальні інтереси повинні стати правами громадян, тобто знаходитися у структурованому стані всередині громадянського суспільства. Подібною структурою є, наприклад, цех, як елемент громадянського суспільства, що сприяє реалізації права індивідів заробляти для себе на життя, якщо при цьому вони не порушують цивільних законів. Якщо ж матеріальні інтереси не соціалізовані у громадянському суспільстві, то й держава щодо них поводить індиферентно. Громадянське суспільство, таким чином, змушує державу виявити належне уміння щодо розв'язання матеріальних протиріч, й тим

самим сприяти інтересам самої особистості. Так, якщо цех порушує право індивіда добувати засоби до існування (наприклад, внаслідок виключення його з за будь якою причиною з цеху), то держава відмовить своєму громадянину у правах, якщо не допоможе йому. Ось чому матеріальні інтереси індивіда в тій чи іншій структурі громадянського суспільства повинні бути визнані правами громадянина.

Неможливість гідного перебування індивіда у структурі громадянського суспільства з необхідністю ставить питання про перебування індивіда у самій державі в якості громадянина. Повинен бути баланс комплексу прав і обов'язків, які має індивід всередині громадянського суспільства (наприклад, у зв'язку з належністю до цеху), а також які він має як громадянин держави. У самій природі громадянського суспільства є те, що в ньому права окремої людини стають правами держави, що держава бере на себе обов'язок проголошувати і захищати права людини як свої власні. Держава, яка спроможна зробити це може бути названа громадянською державою. Соціально-економічне буття індивіда пов'язується з буттям держави, як гаранта здійснення його прав, і таким чином, з необхідністю встановлення меж впливу держави на громадянське суспільство. Так держава не повинна бути всесильною у своєму впливу на власність народу, бо саме деспотична держава неминуче деформує відносини власності у суспільстві. Щоб цього не відбулося, держава повинна усвідомити свою власну залежність від розвитку матеріальних факторів у сфері громадянського суспільства.

Питання: Що є громадянською державою?

Гегель: Громадянська держава - це держава яка:

- усвідомлює потреби громадянського суспільства;
- усвідомлює цінність права як способу вирішення проблем і колізій всередині

громадянського суспільства;

- створює правову модель свого взаємозв'язку с громадянським суспільством, результатом чого створюється дихотомічна конструкція громадянське суспільство – громадянська держава, як інституційна основа можливості громадянського суспільства реалізувати свої права. Саме така держава стає державою у справжньому розумінні цього слова, державою, що здійснює розумну взаємодію з громадянським суспільством, а тому й реально забезпечує захист самого індивіда від соціальних конфліктів та струсів.

Питання: Діалектика громадянського суспільства і держави має ціннісний характер?

Гегель: Так, повинна бути цілісна система державних гарантій недопущення деформації цінностей громадянського суспільства, що проявляється, наприклад, у нав'язуванні всьому соціуму (системі громадянське суспільство – держава) ідеології, котра здатна зруйнувати правові цінності. Так предметом цивільного законодавства повинно бути лише зовнішнє буття людей у межах світської держави, що передбачає наявність, а тому й необхідність розуміння ціннісної природи самої людини. Головною з людських цінностей є, перш за все, свобода, можливість і необхідність робити вільний вибір у здійсненні морального ідеалу. Саме свобода, що набуває правової форми, здатна зв'язати громадянське суспільство та державу загальною та гуманною метою. А тому – мало бути державі лише гарантом задоволення матеріальних потреб, необхідно гарантувати й політичну свободу, завдяки чому держава отримує особливе етичне значення та цінність.

Ціннісний характер держави пов'язаний також й з тією обставиною, що самого по собі вільного функціонування громадянського суспільства щодо реалізації індивідами своїх матеріальних потреб ще недостатньо, щоб визнати абсолютну цінність буття самих індивідів. Необхідно пам'ятати, що замкнений на себе життєвий цикл громадянського суспільства обмежує соціальний простір індивідів, що пов'язане з постійною можливістю втрати ними політичної свободи.

Держава повинна зробити все можливе, щоб не стати «машиною», що є неминучим у випадку розриву діалектичної єдності громадянського суспільства та держави. Цьому розриву може сприяти й відсутність або нерозвинутий характер етико-філософської культури всього соціуму, який не орієнтований на реалізацію вимог політичної свободи, моральної єдності громадянського суспільства і держави як критерію гармонійних соціальних відносин.

Завжди треба пам'ятати про те, що від органічності взаємодії громадянського суспільства і держави залежить характер їх загального впливу на природу людської індивідуальності. Так стародавні греки мали вміння завдяки вакханаліям розкріпачити жінок, на відміну від середньовічної Європи, яка відправляла їх на вогнище. Звідси й висновок – сама природа індивіда є своєрідним полем боротьби між громадянським суспільством та державою, а тому однозначна перемога одного начала над іншим рівнозначно деформує вільний розвиток особистості. Але й треба розуміти й те, що самий індивід може стати суддею цієї боротьби, що накладає і на нього певну відповідальність за своє майбутнє.

Питання: Що у природі громадянського суспільства може бути каталізатором протиріч у середині самої держави?

Гегель: Так, є фактори впливу громадянського суспільства на державу, що породжують певні суперечності у середині самої держави. Ці фактори пов'язані:

по - перше, з принципом автономії як індивіда, так й громадянського суспільства;

по - друге, з несвідомістю вільного життя, як особливою стихією громадянського суспільства, що зіштовхнулася з правовою формою державності. Ця несвідомість проявляється перш за все в тому, що індивіди у своїх діях не мають однієї загальної ідеї. Але й діалектика цієї несвідомості у формі зовнішніх стосунків людей з часом трансформується в певну невидиму ідею. Саме ця ідея модифікується у понятті держави, що у свою чергу завжди знаходиться понад і поза тих про справи яких розповідає історія;

по - третє, з відносинами панування та підкорення, з логікою тих, хто панує й тих хто підкорюється;

по - четверте, з принципом власності. Держава та громадянське суспільство пов'язані відносинами власності. А феномен власності має субстанційне значення для стабільності та політичної рівноваги у соціумі. Відносини власності, в яких рельєфно проявляються хижі інстинкти індивідів, є автономними щодо держави, яка не ставить перед собою мету фундаментального втручання в її основи та принципи функціонування. Ця автономність і може стати причиною соціальних антагонізмів громадянського суспільства в тому випадку, коли держава не зможе визначити кордон, в межах якого відносини власності не зможуть дестабілізувати суспільство.

Держава не може абсолютно утримуватися від врегулювання відносин власності як основи забезпечення економічної та соціально-політичної стабільності громадянського суспільства. Відмова від цього створила б ситуацію загрози для існування самої держави., а тому держава має право вимагати від громадянського суспільства певну жертву у справі гармонізації відносин власності за допомогою права. При цьому не врівноважене безправ'я власників повинно стати основою цієї гармонізації, а врегульоване та гарантоване державою право власності, матеріальна реалізація якого у стихії громадянського суспільства буде породжувати лише турботу та гордість індивідів.

Питання: Що може зробити громадянське суспільство у випадку кризових процесів у державі, які обумовлені саме природою громадянського суспільства?

Гегель: Метою громадянського суспільства має бути недопущення краху держави, що має причиною порушення міри соціальної справедливості у бутті самого громадянського суспільства. Прикладом цього може бути вирішення питання про кількість багатства, що повинно попередити помсту маси населення, яку вічно обдурюють та пригнічують. Тому розв'язання соціальних суперечностей у межах держави дає шанс громадянському суспільству усвідомити свій розумний та моральний характер. Саме завдяки моральним зусиллям громадянське суспільство спроможне переглянути рівень своїх прав та потреб і таким чином врятувати себе у соціальній кризі.

Питання: В чому ще проявляється діалектика громадянського суспільства та держави?

Гегель: Діалектика громадянського суспільства і держави може бути також представлена як діалектика частини і цілого. У випадку коли ціле об'єднує частки в їх кризовому стані (ситуація відсутності гармонії в середині самого цілого), тоді частина може

скористатися правом необхідного відокремлення від цього цілого. В цій ситуації вплив цілого на чужі до нього частини є неправомірним. Більш того, тоді сама частина отримує та поновлює присутнє їй право індивідуальності. Таким чином, громадянське суспільство має право на автономію та відокремлення у випадку неправомірного впливу з боку цілого, тобто держави. В цьому праві на відокремлення громадянського суспільства право повинно мислитися як дещо тотожне поняттю свободи в єдності суб'єктивних та об'єктивних моментів. В соціумі повинні бути передбачені можливості протиставлення суб'єктивного (індивіди) та об'єктивного (громадянське суспільство - держава). Якщо об'єктивне (маючи на меті свою власну гармонію, а вищі цінності мають розумний та моральний характер) намагається звести до мінімуму суперечності з суб'єктивним, то в цьому випадку право частини на відокремлення від цілого є негативним, а тому й призведе лише до загострення відносин у соціумі.

Питання: Як феномен війни пов'язаний з громадянським суспільством та державою?

Гегель: Війна є серйозним випробуванням якості взаємозв'язку громадянського суспільства і держави. Війна дозволяє перевірити стійкість зв'язку між цілим та його частинами. Саме завдяки війні перевіряється здатність проникнення в сутність того, що відбувається у суспільній природі індивіда. Але розуміння природи війни не є необхідною для приватної особи. Тому саме на державу покладається головна відповідальність за розуміння природи війни, а тому й певне право та можливість вимагати від громадянського суспільства сприяння у своїх цілях. Разом із тим, громадянське суспільство не може у ситуації війни дати державі більше, ніж це відповідає його власним стимулам та внутрішній схильності.

Питання: Якою є роль права в діалектиці громадянського суспільства та держави?

Гегель: Головною обставиною, що перевіряє міцність зв'язку громадянського суспільства та держави, є відповідність реального буття громадянського суспільства праву самої держави, характеру діючих у соціумі законів. Ось чому є важливим питання щодо міри дійсності права, щодо реальної ролі діючих законів держави у сфері громадянського суспільства.

Якщо дійсність буття громадянського суспільства не опосередкована правовою дійсністю держави (тобто право і дійсність громадянського суспільства є самостійними і незалежними один від одного), то у випадку виникнення кризової ситуації в соціумі страждає як громадянське суспільство, так й держава. Розходження соціальної дійсності та регуляційного призначення права (відсутність віри в правові приписи, повага до закону) є показником кризи як громадянського суспільства, так й держави.

Право повинно бути правом, що відповідає стану речей. Правова дійсність, що відповідає цьому стану, повинна виступати основним критерієм у визначенні суті діалектики громадянського суспільства і держави. Більш того, саме ця діалектична співвіднесеність стає певною істиною, коли вдається знайти реально-розумне у природі взаємозв'язку громадянського суспільства і держави. Підставою цієї діалектики і буде зустрічне прагнення схильностей громадянського суспільства і законів держави.

Право не повинне виступати інструментом відокремлення громадянського суспільства від держави. Це мало місце, коли самосвідомість німецького суспільства використовувала право як інструмент свого власного відчуження від цілого (держави), що й стало причиною роздробленості німецької нації. Неможна забувати, що наявність народу як нації зовсім не передбачає автоматичну наявність держави.

Питання: Ви маєте на увазі, що поняття нації також відображається у діалектичній взаємодії громадянського суспільства і держави?

Гегель: Так, звичайно. У цьому зв'язку можна говорити про наступну модель: громадянське суспільство - нація - держава. Нація опосередковує взаємодію громадянського суспільства і держави. Можна навіть говорити про певну тенденцію до злиття громадянського суспільства і нації. Хоча в цьому є також певна неповнота і неорганічність у силу того, що цій єдності заважає принцип особистості, індивідуальності, що у свою чергу впливає на ступінь зв'язку нації і держави, розплавляючи їхню єдність.

Питання: Як би ви визначили роль принципу особистості у взаємодії громадянського суспільства і держави?

Гегель: Принцип особистості є основою діалектичних взаємодій усередині всієї системи громадянське суспільство - держава. Людина, так чи інакше, залишається сама із собою і відповідає сама за себе. Гідність і доля людини не зв'язані з певним класом. Людина сама вступає в єдиноборство зі світом. А тому або гине в ньому, або перетворює його. Таким чином, державі протистойть не лише громадянське суспільство у формі національної тотальності, але й громадянське суспільство в його індивідуальній роздробленості. Сама природа громадянського суспільства стає дуже суперечливою, коли у спробі визначити її сутність і призначення зіштовхуються між собою індивіди і держава. І якщо держава прагне побачити у громадянському суспільстві своє цілісне доповнення, свого компаньйона, то індивіди намагаються побудувати усередині громадянського суспільства свою власну «державу», своєрідні кола панування, сферу «свого», конструюючи, таким чином, свою «політичну власність». Ця сфера має вираз у наявності різноманітної власності, яка виключає усяке втручання держави і яка розподіляється без яких-небудь загальнодержавних правил і принципів, створюючи незалежну від держави систему прав. Це виражається також у відчуженні політичної влади і політичних прав від держави як цілого в особі її відповідних бюрократичних структур і організацій. Потреби держави ігноруються змістом обов'язків «окремої» людини як члена іншої політичної ієрархії громадянського суспільства - князівського будинку, стану, міста, цеху. Саме ця політична ієрархія громадянського суспільства завойовує права державного характеру, у зв'язку із чим зменшується міць і прерогативи справжньої держави, яка не в силах протистояти окремим індивідуумам, а в остаточному підсумку і втрачає свою владу. Це домінування принципів громадянського суспільства призводить до того, що законодавча, судова, духовна і військова влади нерівномірно та безладно змішувалися, поділялися і з'єднувалися у різноманітний спосіб подібно власності приватних осіб. Ось чому сучасна мені будова німецької державності є лише певною сумою прав, що були відняті окремими частинами громадянського суспільства від держави.

Питання: В яких формах ми бачимо протистояння громадянського суспільства і держави?

Гегель: Ми бачимо справжню битву за «право» між центральною енергією держави та відцентровою силою громадянського суспільства. Битва між всезагальністю права гарантованим державою і правом приватним, що зв'язано із власністю, економічним статусом станів, їх політичною могутністю та самодостатністю. Протистояння громадянського суспільства і держави трансформується в боротьбу різного праворозуміння в особі його різноманітних соціальних носіїв з їх індивідуальними формами правосвідомості. Це протистояння і визначає характер правового стану системи громадянське суспільство - держава, але це не є цілісним та всезагальним правовим станом. Тут ми бачимо, перш за все, результат політичної дисгармонії між індивідом, громадянським суспільством та державою. При цьому політична експансія станів проявляється також у війнах всередині самого громадянського суспільства, що як наслідок й державу розриває на шматки. За військовими діями станів немає держави, а є лише правова анархія. Розколоте війною станів, громадянське суспільство позбавляє себе свободи у тій мірі, в якій відмовляє державі як носію цілісної системи духовно-моральних, правових, загальнонаціональних цінностей. Сам по собі феномен війни станів (громадянська війна?) дозволяє перевірити наявність або відсутність державної влади, а також встановити — яка саме соціальна сила заважає створенню держави як форми соціального миру, соціальної цілісності.

Ось чому божим провидінням відзначена та держава, де право зв'язує в єдине ціле інтереси нації з інтересами громадянського суспільства і держави.

Питання: Як співвідносяться народ та держава?

Гегель: Держава впливає на народ як тотальну цілісність, як на народний дух. Природа цього впливу в тому, що він повинен враховувати дух цього народу, що передбачає й певний зворотній зв'язок. Цей вплив повинен бути пристосований до народного духу.

Лише в цій ситуації народ приймає таку державу і починає піклуватися про неї. Ось чому природа держави повинна відобразити в собі різні способи цього впливу.

Питання: Але якщо б знайшлася політична сила здатна здійснити той правовий синтез, то якою повинна була б бути держава?

Гегель: Держава повинна враховувати природу громадянського суспільства, а тому й не повинна переносити на свою власну природу ті закономірності буття, що притаманні частинам громадянського суспільства. Машиною або ієрархічною державою буде та держава, яка намагається підпорядкувати себе всю сферу громадянського суспільства, всі його установи, які безпосередньо зв'язані із самою природою громадянського суспільства – с мовою, культурою, вдачами та релігією. Не є розумним повністю визначати та врегульовувати всі ці сторони життя станів та корпорацій, а також до дрібниць визначати самотійну та живу діяльність громадян, втрачаючи тим самим опору в почутті їх власної гідності. Подібне посягання є не шляхетним, аморальним та позбавляє громадянське суспільство дійсної свободи. Держава повинна визнати суперечливий характер громадянського суспільства, його «не ідеальність», з урахуванням відмінностей між індивідами у мові, освіті та вдачах, різниці в залежності від станової приналежності. Всі ці відмінності повинні бути розглянуті та оцінені як обов'язкові умови існування сучасних держав, а саме наявність цих відмінностей повинно виключити тотальну відповідальність держави за все, що відбувається у громадянському суспільстві.

І якщо б держава все ж таки спробувала взяти на себе відповідальність за все, що відбувається у громадянському суспільстві в намаганні розв'язати всі його суперечності, то подібна спроба однаково була б приречена, навіть якщо при цьому було б використано право. Більш того, подібна спроба неминуче деформувала б й природу самої держави. Звідси випливає розуміння державою принципу свободи як основи буття громадянського суспільства, розуміння необхідності сприяти внутрішнім процесам самоорганізації громадянського суспільства, якщо, звичайно, саме громадянське суспільство зробить крок на зустріч державі. Це може проявитися у ситуації, коли громадянське суспільство візьме на себе в межах права функції щодо контролю своїх власних процесів та відносин. Наприклад, коли буде мати свободу у ряді сфер судочинства, управління, при вирішенні поточних справ щодо дотримання законів та звичаїв.

Втручання держави необхідно лише у тому випадку, коли у громадянському суспільстві тривають процеси, що перешкоджають внутрішній рівновазі громадянського суспільства. Допмагаючи реально руху громадянського суспільства, держава тим самим отримує свій морально-правовий статус, який визначається у справжньому правовому впливі держави на громадянське суспільство. Лише в цій ситуації держава вправі розраховувати на довіру до себе з боку громадян. Лише в цій ситуації виникає морально-правовий зв'язок, регулятивний характер якого не дозволяє державі втручатися у всі сфери громадянського суспільства, що й могло бути сприйнято громадянами як акт недовіри до їх моральних почуттів. Ця недовіра небезпечна ще й тим, що громадянське суспільство оцінюючи себе очима держави, так би мовити, набуває цю негативність у моральному баченні та оцінці самого себе, що породжує всередині громадянського суспільства відносини, що ґрунтуються на недовірі та взаємному байдужому ставленні один до одного його суб'єктів.

Слід також мати на увазі, що засноване на розумі усвідомлення природи держави в умовах його відторгнення громадянським суспільством, зовсім не припускає усвідомлення цього формального заперечення з боку самого громадянського суспільства. Так громадянське суспільство може досить ілюзорно вважати, що воно цілком охоплюється державою або навпаки, що воно, громадянське суспільство і є державою. Причиною цього і є вже розглянуті нами панування приватного над загальним, егоїзм станів, неможливість абсолютної реалізації права. Права, універсальний та цілісний характер якого знищується протистоянням всередині громадянського суспільства.

Питання: Що може полягати в основі філософського розуміння природи єдності громадянського суспільства та держави?

Гегель: Визначення необхідної єдності громадянського суспільства та держави у філософсько-правовому розумінні повинно відкинути емпіричний підхід в сулу його позитивної нікчемності. Саме позитивізм намагається виключити абсолютну єдність того, що є єдиним і того, що складає безліч, а тому й фіксує такі поняття як «природний стан», «божий правовий стан», «абсолютність вищої влади» в якості лише особливих, але не універсальних сутностей, тим самим спотворюючи їх природу. Дійсно науковий підхід полягає в тому, щоб зрозуміти «абсолютну ідею моральності». Саме ця ідея здатна здійснити діалектичний синтез, здатна привести до простої тотожності як «природний стан» - засаду громадянського суспільства, так й велич правового стану - державу. Діалектична єдність громадянського суспільства і держави пов'язана також з визначенням ролі й призначення народу як абсолютної моральної цілісності. При цьому сама по собі жива індивідуальність народу може бути зрозумілою, якщо відштовхнутися від поняття всезагальної необхідності. Завдяки необхідності цілісність як існування розпорошених елементів повинна зобразити себе у народі. Необхідність, таким чином, виступає у якості внутрішньої сутності потенцій, що змінюють одна одну в бутті громадянського суспільства та держави. Завдяки необхідності триває безперервне становлення народу у часі, еволюція його форм, зміна того, що з часом стає мертвим. В силу уявлення про народ як всезагальне стають більш зрозумілими моральні засади соціальної взаємодії індивідів на рівні громадянського суспільства. Моральна цілісність народу повинна перешкоджати суперечностям, пов'язаним з майновим принципом, з негативною диференціацією громадянського суспільства, що призводить до нерівності. Саме на державі полягає обов'язок підтримувати моральну цілісність народу завдяки можливості використання сили, використання контролю за розростанням майнової системи у громадянському суспільстві.

Питання: Який правовий зміст має принцип абсолютної моральності?

Гегель: Я вже говорив, що сфера права є об'єктом боротьби громадянського суспільства та держави, а ідеальне у природі права прагне знайти рівновагу у конфлікті різних принципів, що представлені приватним, публічним та міжнародним правом. Завдяки абсолютній моральності стає можливим побачити історичну відносність перемоги одного правового принципу (соціального інституту) над іншим. Абсолютна моральність це прояв прояв соціальної діалектики в цілісності та рівновазі. Абсолютна моральність постає як універсальна історична форма діалектичного руху потенцій різних соціально-правових принципів, а також соціальних тіл громадянського суспільства та держави. Як громадянське суспільство, так й держава коливаються на вагах абсолютної моральності, позбавляючись кінець кінцем самостійної субстанціальної значущості.

Питання: Якою є роль станів у бутті держави?

Гегель: Сама держава в особі уряду генетично пов'язана з буттям певного стану, його соціальним статусом у державі, його здатністю у своїй свідомості утримувати специфіку всіх інших станів, зберігаючи при цьому свою індивідуальність та життєвість всіх частин громадянського суспільства. Ця життєвість являє себе в абсолютній ідеї, яка за своєю всезагальною природою є абсолютною тотожністю в розрізненні. Абсолютна ідея у своєму буттєвому вимірі є відношенням станів, а внутрішня діалектика цього відношення ґрунтується саме у розрізненні станів. Таким чином в межах діалектичного синтезу громадянського суспільства та держави, громадянське суспільство є перед усім буттям станів, а держава визначає їх статус, фіксує їх співвідношення в середині громадянського суспільства, а також їх роль, значення у бутті самої держави. Роль абсолютного стану (тобто стану, що формує уряд) у всезагальному соціальному русі стає більш складною, подвоєною в силу того, що зберігаючи себе як стан громадянського суспільства, він стає також суттєвою частиною і потенцією самої держави. Стан, що формує уряд, є своєрідним мостом, що з'єднує громадянське суспільство та державу. В їх взаємодії виникає деяка подвійність. З одного боку, фіксується діалектика буття станів на рівні громадянського суспільства в ситуації, коли держава фактично не конституїрована певним станом. З іншого, коли держава вже конституїрована одним з станів громадянського суспільства і вступає у взаємодію з іншими станами. Таким чином й створюється перший етап у взаємодії громадянського

суспільства та держави. Методологічне значення аналізу основних закономірностей буття станів визначається загальним розумінням діалектичної єдності громадянського суспільства та держави, складностями та неоднозначністю їх взаємодії та взаємовпливу.

Держава обмежена в силі свого втручання в процеси громадянського суспільства. Це обмеження стає можливим завдяки універсальному впливу права, що зв'язує всю природу соціуму духовною дійсністю.

Держава, якщо вона держава, повинна усвідомити, що початкова стихійність, суперечливість та кінцева байдужість у взаємовідносинах індивідів завжди залишається певною константою буття громадянського суспільства, усвідомити також й те, що абсолютне зняття всіх суперечностей громадянського суспільства держава здійснити не в змозі. Ці суперечності пов'язані з наявністю механічної, бездуховної та незабезпеченої праці у стихії громадянського суспільства, коли для індивідів існує постійна небезпека бідності. І взагалі протистояння бідності та багатства є фактором найвищої розірваності волі, внутрішнього обурення та ненависті у громадянському суспільстві. Але держава повинна усвідомити, що самодостатність буття окремих станів є цінною сама по собі, а тому формальна спроба знищити привілеї одного стану по відношенню до інших не означає можливості досягнути станової рівності (подібно тому, що відбувалося під час французької революції). Самодостатність і відмінності станів зовсім не означають, що сам процес конституювання соціуму як цілого є негативно суперечливим.

Розрізнення станів діалектично припускає всезагальну моральну спрямованість конституювання духу всього соціуму, спрямованість, що вступає у взаємодію з різними видами соціальної віри станів громадянського суспільства. Віри, по-перше, у загальність принципу дієвого перебування держави у сфері громадянського суспільства, як сфери його наявного буття, а по-друге, у те, що саме держава зможе стримати цю класову, станову відокремленість у своєму для-себе-бутті громадянського суспільства. Саме ця відокремленість й може призвести до ситуації смертельного протистояння громадянського суспільства з основами самої державності, що в свою чергу ставить й громадянське суспільство на межу самознищення. Саме в цьому зв'язку й повинна бути осмислена теза про необхідність потрясіння державою громадянського суспільства за допомогою війни, що діалектично пов'язується з правосуддям людського права як форми політичного буття народу.

Питання: В чому полягає діалектика буття народу у таких складних стосунках між державою та громадянським суспільством?

Гегель: Народ приречений на діалектику свого власного буття. Завжди можна знайти протиріччя у бутті народу як держави, як демосу у власному розумінні слова, народу як сукупності сімей та особистостей. Що може бути яскравішим ніж протистояння народу, як пана та правителя та народу, якого у вигляді певної маси постійно обдурюють та примушують до чогось. Звідси смішний контраст між думкою народу про самого себе та його реальним буттям, між необхідністю та випадковістю у його бутті. Це пов'язане з принципом одиничності демосу. Але й принципіальним є те, що завдяки державі народ отримує можливість дізнатися про себе. Через взаємодію зі своєю власною природою на рівні громадянського суспільства народ приходить до свого самоусвідомлення – уряду, закони якого є засобом становлення самосвідомості держави як цілого. Завдяки цьому повинні бути подолані коливання різних думок громадянського суспільства стосовно загального блага народу як цілого. Але лише тоді самосвідомість народу знімає протистояння громадянського суспільства та держави, коли у своїй власній природі народ зможе знайти більш високе та субстанціональне – абсолютну свободу. Саме абсолютна свобода знищує всі відмінності громадянського суспільства, всі духовні сутності, на які розпадається ціле. В наслідок зняття духовних мас громадянського суспільства виникає рух загального самоусвідомлення всередині самого народу - взаємодія форми загальності і форми особистої свідомості. Цей рух і є передумовою того, що усвідомлення народом своєї свободи робить з свободи субстанцію, яка вже має своїм предметом саму себе. Але неможливість постійного перебування цього руху у чистому вигляді зіштовхує свободу із

своїм інобуттям, негативною дією – опредмечуванням, внаслідок чого знову проявляються стійкі духовні маси – стани громадянського суспільства, а також органи різних влад – держава.

Питання: Можна поставити питання про особливу соціальну форму як кінцеву стадію генези природного стану?

Гегель: Кінцевим результатом спів-буття громадянського суспільства і держави є втрата кожним з цих соціальних феноменів своєї особливості та протиставлення один одному. Саме істотна неможливість держави зняти та вирішити всі суперечності громадянського суспільства й призводить саму державу як наслідок к особливій стадії розвитку – к державному суспільству як соціальному синтезу, витокami якого є єдність природного, вольового та морального принципів. Ось чому державне суспільство може бути розглянуте як суспільство, що містить в собі єдиний, індивідуальний народний дух, формами організації якого є права індивідів, а також конституційовані державою закони, що регулюють відносини між ними.

Джерелом законів є парламент, але він будучи частиною держави є тим соціальним простором, в якому здійснюється боротьба громадянського суспільства з державою як цілісністю. В цьому полягає особлива діалектична природа парламенту: він заперечує загальність держави завдяки тому, що містить в собі як представників громадянського суспільства, так і репрезентує народ, на який й впливає. Саме парламент є правовою формою взаємодії громадянського суспільства та держави, а тому й певною структурою державного суспільства. Саме в державному суспільстві завдяки парламенту є збалансованою взаємодія та вплив один на одного - держави та громадянського суспільства. Саме завдяки парламенту громадянське суспільство усвідомлює та конститує себе як громадянське суспільство, як цілісність, але не суперечливий конгломерат соціальних потенцій, що зжирають один одного.

Питання: Соціальна революція може поставити питання про межі держави?

Гегель: В бутті соціуму виникають ситуації, коли індивіди з високими ідеалами та зрілими думками готові відмовитися від дійсності реальної держави заради більш чистого, вільного стану, що й породжує прагнення знести будь які перепони на шляху загального блага. Але можливий при цьому крах держави має своїм наслідком падіння всього соціуму, що в свою чергу руйнує і громадянське суспільство. В цій ситуації вже ніхто не зможе розумно вирішити, що саме слід знищити, а що залишити. Ось чому в умовах радикальних й навіть руйнівних історичних змін повинно бути підтриманою та держава, яка хоч в якісь мірі намагається набути морального та справедливого характеру. Саме моральність в критичний момент й визначає результат змін у державній сфері.

Питання: Якою повинна бути держава?

Гегель: Держава повинна бути необхідною формою правового зняття стихії природного стану, бути початком, що гармонізує саму необхідність соціального буття людей, бути розумом цієї необхідності. Завдяки державі ми повинні побачити явище покаяння самої необхідності за її власний гріх – жертвопринесення незалежного буття індивідів у відчуженому та байдужому просторі громадянського суспільства.

Держава повинна стати абсолютною підтримкою всіх соціальних верств в силу того, що не може належати жодному стану, будучи загальною байдужістю всіх, абсолютною потенцією всіх станів громадянського суспільства, понад якими вона знаходиться в якості абсолютного та ідеального.

Держава повинна вносити рівновагу та стабільність у відносини станів, але й покликана допомагати класам, що страждають. Принцип рівноваги розповсюджується й на природу самої держави, коли вона не спроможна визначити міру свого власного свавілля в протиборстві з початковим свавіллям у стихії громадянського суспільства. Неможливість узгодження цих різноспрямованих сваволь може породити ще більше свавілля, якщо держава не зможе визначити міру необхідного та розумно-духовного у своїй власній природі.

Держава не повинна втручатися в потаємні глибини моральності, не повинна прагнути використовувати моральність при вирішенні політичних завдань в силу того, що у

влади завжди знаходяться конкретні особистості, які частіше за все бувають лицемірами. Але саме ця обставина повинна сприяти тому, щоб держава як ціле усвідомило пріоритет моральної свідомості над правовою. Саме моральна свідомість розвиває правові цінності, які стають її метою держави. Таким чином, виникає правова основа моральної виправданості самої держави, що у свою чергу повинно стати перешкодою на шляху переродження права.

Держава лише тоді отримує право вимагати від своїх громадян моральності в їх діях, коли й сама у своїх розпорядженнях не суперечить моральності. Проте безпосередньо, і в цьому є парадоксальний характер самої моралі, держава у своїх законах не може вимагати від громадян бути моральними. В цьому полягає наскрізний характер дії моралі, незалежної від держави, а тому й такою, що визначається лише своїм антагоністом – аморальним. Ось чому право повинно лише сприяти моральності, тим самим перетворюючи державу у засіб її досягнення.

Усвідомлюючи своє призначення, держава:

- врівноважує прояв загальної необхідності у своєму бутті;
- обмежує силу свого втручання у процеси громадянського суспільства;
- використовує вплив права, що пов'язує природу індивіда духовною дійсністю;
- стає владою права, гарантом договору як безпосередньої єдності володіння і права, гарантом буття у визнанні, гарантом та захисником власності;
- постає сферою, де закладена загальна воля та сила всіх окремих індивідів.

Лише тоді, коли влада держави виступає у вигляді впорядкування закону, що заохочує компроміси між особами, коли вона спонукає людину шукати шляхи до права, тоді вона, влада, отримує риси загального блага та блага цілого.

Питання: Колись в ранній період своєї творчості Ви говорили про те, що будь яка спроба побачити у державі здійснення царства божого є ілюзорною. Але наприкінці свого шляху Ви визначили державу як явище Бога, а слова держави як суть божі вислови, як безпосередньо жрецтво всевишнього. Саме з Ним держава має раду та отримує одкровення, бо все людське та будь-яка санкція у державі вже зняті. Парадокс?

Гегель: Велика розкіш мислити світ без протиріч...

Це «інтерв'ю» є евристичною моделлю інтерпретації таких гегелівських творів:

- «Народна релігія та християнство» / "Volksreligion und Christentum. Fragmente" / (1793 -1795)
- «З конфіденційних листів про попереднє державне-правове відношення землі Ваадта (Во) до міста Берна» / Aus den "Vertraulichen Briefen über das vormalige Staatsrechtliche Verhältnis des Wadtlandes (Pays de Vaud) zur Stadt Bern. Eine völlige Aufdeckung eines verstorbenen Schweizers übersetzt und mit Anmerkungen versehen. Frankfurt am Main. In der Jäger-sehen Buchhandlung. 1798" (1793);
- Життя Ісуса / "Das Leben Jesus" (9 травня - 24 липня 1795);
- Позитивність християнської релігії / "Die Positivität der christlichen Religion" (1795-1796, остання редакція у 1800);
- Листи Гегеля до Шеллінга (бернський період творчості);
- «Перша програма німецького ідеалізму» / "Das erste Systemprogramm des deutschen Idealismus" (1796);
- «Про внутрішні стосунки у Вюртемберзі нового часу, а перш за все про недоліки конституції, що стосуються управління магистратів» / "Über die neuesten innern Verhältnisse Württembergs, besonders über die Gebrechen der Magistrats-verfassung" (1798);
- «Історичні етюди» / "Fragmente historischer Studien" (1797-1800);
- «Конституція Німеччини» / "Die Verfassung Deutschlands" (1798 -1802, остання редакція у 1802);
- «Дух християнства та його доля» / "Der Geist des Christentums und sein Schicksal" (між 1798 -1800);
- «Фрагмент системи 1800 р.» (14 вересня 1800);
- «Про наукові способи дослідження природного права, його місце в практичній філософії та його відношення до науки про позитивне право» / "Über die wissenschaftlichen

Behandlungen des Naturrechts, seine Stelle in der praktischen Philosophie und sein Verhältnis zu den positiven Rechtswissenschaften" (1802- 1803);

- «Система моральності» / "System der Sittlichkeit" (кінець 1802-початиок 1803);

«Ієнська реальна філософія» / "Jenaer Realphilosophie" (матеріали лекційного курсу 1805-1806);

- «Феноменологія духу» / "Phänomenologie des Geistes" (1807);

- «Філософська пропедевтика» / "Philosophische Propädeutik" (1808-1811);

- «Наука логіки» / "Wissenschaft der Logik" (1813-1816);

- «Звіт станового зібрання королівства Вюртемберг» / "Beurteilung der im Druck erschienenen Verhandlungen der Landesstände des Königreiches Württemberg im Jahre 1815 und 1816" (листопад – грудень 1817-1820);

- «Філософія духу» / "Philosophie des Geistes" (1817).

- «Основи природного права і науки про державу. Основи філософії права» / "Філософія права" / "Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse. Grundlinien der Philosophie des Rechts" (1820 - 1821)

КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОГО СТАТУСУ НБУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Костицький Віталій
(юрист)

Анотація. У статті на основі аналізу описаного у літературі банківського досвіду різних держав та формування єдиної банківської системи ЄС розглядаються конституційно-правові складові незалежності Національного банку України.

Ключові слова: правовий статус Національного банку України, незалежність НБУ, центральний банк держави, банки в ЄС.

Аннотация. В статье о формировании единой банковской системы ЕС рассматриваются конституционно-правовые составляющие независимости Национального банка Украины.

Ключевые слова: правовой статус Национального банка Украины, независимость НБУ, центральный банк государства, банки в ЕС.

Summary: Theoretical and legal difficulties of the independence of the National Bank of Ukraine are analyzed in the article on the basis of comparison of its legal status and legal status of other governmental and self-governmental bodies considering the principles of the Constitution of Ukraine.

Key words: legal status of the National Bank of Ukraine, independence of the National Bank of Ukraine.

У сучасний період у більшості розвинутих країн спостерігається тенденція до посилення незалежності центральних банків (надалі – ЦБ) держав як органів влади, що визначають напрями кредитно-грошової політики цих держав. ЦБ, обумовлена дерегулюванням фінансової сфери, зростанням ролі непрямих (ринкових) методів та інструментів “точного настроювання” грошового ринку, а також зменшенням ролі адміністративних заходів регулювання грошово-кредитної сфери[1; 2].

Яскравою тенденцією останніх років стало вимушене в умовах економічних, фінансових, воєнних та інших глобальних криз розширення міжнародного співробітництва ЦБ із метою координації грошово-кредитної і валютної політики (як це відбувається в рамках Європейського Союзу), розробки і впровадження системи форматів діяльності банків (у рамках Банку міжнародних розрахунків), застосування фінансових санкцій щодо російських громадян у зв’язку із анексією Криму та веденням бойових дій проти України у Донецькій та Луганській областях, тощо[2].

Нарешті, третьою важливою тенденцією останнього часу є конституціоналізація незалежних центральних банків. Таке явище супроводжується посиленням політичних впливів на прийняття банківських рішень, втручанням політичних еліт у функціонування